

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ

VEMA OF ASKLIPIOS

JULY-SEPTEMBER 2003 VOLUME 2 No 3

QUARTERLY EDITION BY THE 1st NURSING DEPARTMENT
OF ATHENS TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Νέο ελληνικό δίκαιο στην ανθρώπινη αναπαραγωγή

Αλκοόλη στην καρδιά

Νοσηλευτική και χρόνια καρδιακή ανεπάρκεια

Ποιότητα ζωής μετά από αορτοστεφανιαία παράκαμψη

Η υγιεινή των χεριών στο χειρουργείο

Βιοηθική

The new hellenic law in human reproduction

Alcohol on cardiac function

Nursing and chronic heart failure

Quality of life after coronary artery by-pass grafting

Hand hygiene in operating room

Bioethics

ΕΛΛΑΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
Κ.Α.Α
2671
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΕΛΛΑΣ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1459/99

ΒΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Κατεχάκη & Αδριανείου 3 - 115 25 ΑΘΗΝΑ

Περιεχόμενα

Ανασκοπήσεις

- Το νέο ελληνικό δίκαιο (ν. 3089/23.12.2002) για την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή. Φ. Ομπέση 123
- Οι επιπτώσεις της αλκοόλης στην καρδιά. Α. Βασιλειάδου 128
- Νοσηλευτική και χρόνια καρδιακή ανεπάρκεια. Δ. Δημητρέλλης, Γ. Αγγελή 136

Ερευνητικές εργασίες

- Ποιότητα ζωής μετά από αορτοστεφανιαία παράκαμψη. Συγκριτική μελέτη. Α. Μερκούρης, Δ. Πιστόλας, Β. Παπαγιαννάκη, Ε. Διακομοπούλου, Μ. Αργυρίου, Αικ. Ουζουνίδου, Ευ. Αποστολάκης 147
- Η υγιεινή των χεριών στο χειρουργείο. Ε. Αποστολοπούλου, Α. Διπλού, Α. Κατσαρού, Ε. Λαμπριανίδου 159

Βιοηθική

- Ένας νέος διεπιστημονικός κλάδος με τη δική του ιστορία και μεθοδολογία. Ν.Γ. Κόϊος 164

- Οδηγίες για τους συγγραφείς 167

Contents

Reviews

- The new hellenic law (L. 3089/23.12.2002) on medical assistance in human reproduction. Ph. Obessi 123
- Effects of alcohol on the heart. A. Vassiliadou 128
- Nursing and chronic heart failure. D. Dimitrellis, G. Aggeli 136

Original papers

- Quality of life after coronary artery by-pass grafting. Comparative study. A. Merkouris, D. Pistolas, V. Papagianaki, E. Diakomopoulou, M. Argiriou, A. Ouzounidou, E. Apostolakis 147
- Hand hygiene in the operating room. E. Apostolopoulou, A. Diplou, A. Katsarou, E. Lamprianidou 159

Bioethics

- A new scientific field with its own history and methodology. N.G. Koios 164

- Instructions to authors 167

Ένας νέος διεπιστημονικός κλάδος με τη δική του ιστορία και μεθοδολογία

N.Γ. Κόϊος

*Θεολόγος Καθηγητής M.E.
Msc και Δρ του Τομέα Ηθικής και
Κοινωνιολογίας του Τμήματος Θεολογίας
της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ.
ειδικευθείς σε θέματα βιοηθικής στη
Θεολογική Σχολή του L.M.U. στο Μόναχο
της Γερμανίας και στο Hastings Center
στη Νέα Υόρκη των Η.Π.Α.*

Λέξεις κλειδιά: Βιο-ιατρική ηθική, βιο-ιατρική τεχνολογία, βιοηθικός προβληματισμός, επιτροπές βιοηθικής, ηθική της ιατρικής, ινστιτούτα βιοηθικής, κριτήρια βιοηθικής.

Key words: Bio-medical ethics, bio-medical technology, bioethical engrossment, bioethical committees, medical ethics, institutes of bioethics, bioethical criteria.

Επικαιρότητα της βιοηθικής

Τα βιοηθικά ζητήματα εδώ και αρκετά χρόνια ελκύουν την προσοχή και το ενδιαφέρον ενός μεγάλου μέρους τόσο του παγκόσμιου επιστημονικού δυναμικού, όσο και του δημόσιου διαλόγου. Η εποχή στην οποία ελάχιστοι, προερχόμενοι κυρίως από τους κύκλους των ιατρικών επιστημών, ήταν «μυημένοι» στο μυστικό κόσμο της βιοτεχνολογίας, των προσδοκιών που δημιουργεί, αλλά και των κινδύνων που εγκυμονεί παρήλθε ανεπιστρεπτή. Πολλά άρθρα είδαν το φως της δημοσιότητας όχι μόνον στα ειδικά επιστημονικά έντυπα, αλλά και σε εκείνα της ευρύτερης κυκλοφορίας όπως οι εφημερίδες, τα περιο-

Περίληψη Πολύς λόγος γίνεται τα τελευταία χρόνια σχετικά με τα βιοηθικά ζητήματα. Ο όρος «βιοηθική» χρησιμοποιείται ευρέως. Ωστόσο, ελάχιστοι γνωρίζουν ότι ο ρόλος της δεν περιορίζεται στη διατύπωση ηθικού προβληματισμού αναφορικά με τα ηθικά προβλήματα, που δημιουργούν οι εφαρμογές της σύγχρονης ιατρικής τεχνολογίας. Εδώ και μισό σχεδόν αιώνα η βιοηθική αποτελεί συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο με τη δική του επιστημολογία. Στη βαθύτερη κατανόηση των βιοηθικών ζητημάτων συνεισφέρει σε μεγάλο βαθμό η γνώση της ιστορίας αυτού του νέου κλάδου.

Abstract A new scientific field with its own history and methodology. N.G. Koios. Theologist, Msc PhD, Professor, Theology Department, Thessaloniki, Greece. *Vema of Asklepios* 2003, 2(3):164-166 **In the last years, so much is said in reference to bioethical matters. The term "bioethics", is widely used. However few know that its role is not restricted in the formulation of engrossment in reference with ethical problems, which arise by the application of modern medical technology. For half a century, bioethics constitutes a special scientific field with its own epistemology. The knowledge of the history of this new field contributes greatly to the deeper approach of the bioethical matters.**

δικά ποικίλης ύλης, ακόμη και στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Ωστόσο, αν και κανείς δεν αμφισβητεί τη σημασία του βιοηθικού προβληματισμού καθεαυτού, όποιος έχει ασχοληθεί σε βάθος με το εν λόγω θέμα μπορεί να διακρίνει ένα επιστημολογικό έλλειμμα. Το έλλειμμα αυτό εντοπίζεται κυρίως στο γεγονός ότι, ενώ πολύς λόγος γίνεται για τα βιοηθικά προβλήματα, ελάχιστα αναφέρονται σχετικά με τον κλάδο που τα εντόπισε και τα ανέδειξε, την βιοηθική. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η βιοηθική αποτελεί ένα διακριτό επιστημονικό πεδίο, με τη δική του ιστορία, με ιδιαίτερες επιστημολογικές προϋποθέσεις, με τις δικές του αρχές και την ιδιάζουσα μεθοδολογία του.

Οι ανακαλύψεις των τελευταίων ετών στους τομείς της ιατρικής επιστήμης και της βιολογίας, καθώς και οι εφαρμογές που προέκυψαν, θέτουν νέα δεδομένα στο ιατρικό πεδίο. Εκτός από τις σχέσεις μεταξύ ιατρών και

ασθενών, αλλάζει ολόκληρη η θεώρηση της υγείας, της ζωής και της λειτουργίας των έμβιων όντων. Ιδιαίτερα οι πιθανοί κίνδυνοι, οι οποίοι επισημαίνονται κατά την χρήση της βιο-ιατρικής τεχνολογίας, κατέστησαν το αίτημα δημιουργίας ενός ηθικού πλαισίου για την αντιμετώπιση των νέων διλημμάτων, ιδιαίτερα επιτακτικό. Θέματα όπως η γονιδιακή θεραπεία και παρέμβαση σε όλες της μορφές της, ο γενετικός έλεγχος, η κλωνοποίηση, η εξωσωματική γονιμοποίηση, οι μεταμοσχεύσεις, η ευθανασία και άλλα συναφή, στα οποία μπορούν να διακριθούν ευεργετήματα και κίνδυνοι ταυτόχρονα, ήταν αδύνατον να τα αντιμετωπίσει η «κλασική» ηθική της ιατρικής. Η τελευταία περιορίζεται στις ηθικές υποχρεώσεις των ιατρών κατά την εξάσκηση του επαγγέλματός τους, καθώς και στη σχέση των ιατρών με τους ασθενείς. Ως εκ τούτου εμφανίστηκε στον ορίζοντα ένα νέο πεδίο έρευνας και προβληματισμού, το οποίο έμελλε να εξελιχθεί σε αυτόνομο επιστημονικό κλάδο. Το νέο αυτό πεδίο ονομάστηκε βιοηθική.

Γέννηση και ορισμός της βιοηθικής

Η βιοηθική με τη σημερινή της μορφή εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις δυτικές «ανεπτυγμένες» κοινωνίες. Ο βιοηθικός προβληματισμός παρουσιάστηκε έντονος στο διεθνές προσκήνιο ήδη από τη δίκη της Νυρεμβέργης και τα γεγονότα που την ακολούθησαν.¹ Την ιστορική όμως γέννησή της, ως επιστημονικού κλάδου, καθώς και την ονοματοδοσία της διεκδικούν, ίσως δίκαια, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, χώρα πρωτοπόρος στην εφαρμογή της προηγμένης τεχνολογίας γενικά, και της βιο-ιατρικής τεχνολογίας, ειδικότερα. Η χρονική περίοδος, που θα μπορούσε να τοποθετηθεί η εμφάνιση της βιοηθικής, είναι η δεκαετία του '60. Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας πραγματοποιήθηκαν σημαντικές εξελίξεις στο επίπεδο της επιστημονικής και της πολιτισμικής ανάπτυξης. Από τη μια ήλθαν στο φως τα επιτεύγματα της βιο-ιατρικής: χρονία αιμοδιάλυση, μεταμόσχευση οργάνων, κλινικά ασφαλείς εκτρώσεις, αντισυλληπτικά χάπια, προγεννητική διάγνωση, ευρεία χρήση του τεχνητού αναπνευστήρα και οι πρώτες αναλαμπές της γενετικής μηχανικής.² Από την άλλη, η ίδια χρονική περίοδος αποτέλεσε το κατάλληλο περιβάλλον για έντονες αναδιαρθρωτικές προσπάθειες σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο.

Για τη διαμόρφωση μιας πληρέστερης εικόνας σχετικά με την γέννηση και εξέλιξη κρίνεται απαραίτητη η παράθεση ορισμένων ιστορικών γεγονότων. Ως συμβατική ημερομηνία ίδρυσης της νέας αυτής επιστήμης θεωρείται ο Σεπτέμβριος του 1962 στο Seattle των ΗΠΑ. Ο καθορισμός αυτής της ημερομηνίας γίνεται υπό την έννοια ότι τότε λαμβάνει χώρα η πρώτη σύγκλιση επιτροπής που θα εξέταζε βιοηθικά προβλήματα, και όχι ότι εμφανίζεται ο βιοηθικός προβληματισμός για

πρώτη φορά. Σκοπός της νεοπαγούς εκείνης επιτροπής ήταν να θέσει τα κριτήρια, βάσει των οποίων θα επιλέγονταν οι ασθενείς που θα έπαιρναν μέρος για πρώτη φορά σε «χρονία αιμοδιάλυση». Η χρονία αιμοδιάλυση, μέθοδος καθαρισμού του αίματος για τους νεφροπαθείς, εφαρμόστηκε επίσημα από τον Dr. Belding Scribner μόλις το 1961. Δεδομένου ότι ο αριθμός των ασθενών ξεπερνούσε κατά πολύ τις δυνατότητες περίθαλψης, κλήθηκε μια μικρή ομάδα –στην πλειοψηφία της μη ιατρικών επιστημόνων– για να απαντήσει στο ερώτημα, με ποια κριτήρια θα επιλέγονταν οι ασθενείς που θα συμμετείχαν στο νέο αυτό πρωτόκολλο θεραπείας. Τα κριτήρια θα ήταν η προσωπικότητα του ασθενούς, η οικονομική του κατάσταση, η κοινωνική του αποδοχή ή η οικογενειακή του εξάρτηση; Χωρίς βέβαια να σημαίνει ότι αυτό το γεγονός είναι το μοναδικό που συνετέλεσε στην γέννηση της βιοηθικής, είναι κάτι που τη σηματοδότησε μετά από τη δημοσιότητα που πήρε. Από τότε άρχισαν να εμφανίζονται επιτροπές βιοηθικής, να συντάσσονται συναφή άρθρα στα επιστημονικά περιοδικά και να ιδρύονται τμήματα σπουδών περιεχομένου βιοηθικού προβληματισμού, πρώτα στις ιατρικές σχολές και έπειτα σε εκείνες που ασχολούνταν με την ηθική και τον άνθρωπο, όπως οι φιλοσοφικές, οι θεολογικές και οι κοινωνιολογικές.³

Ο νέος αυτός κλάδος οφείλει την ονομασία του σε δύο πρόσωπα του ιατρικού επιστημονικού κόσμου. Στον Van Rensselaer Potter, ερευνητή ογκολόγο του Πανεπιστημίου Madison του Wisconsin και τον Andre Hellegers μαιευτήρα ογκολόγο, ιδρυτή του Ινστιτούτου Βιοηθικής Kennedy στο Πανεπιστήμιο της Georgetown. Ο πρώτος είναι αυτός που διάλεξε το όνομά της. Όπως ο ίδιος λέει, επέλεξε το πρώτο συνθετικό της λέξης (bio ελλ. βίος) ως αντιπροσωπευτικότερο της βιολογικής γνώσης, της επιστήμης δηλαδή των ζωντανών συστημάτων, και το δεύτερο συνθετικό (ethics, ελλ. ηθική) ως αντιπροσωπευτικό του ανθρώπινου συστήματος αξιών. Ο δεύτερος είναι εκείνος που για πρώτη φορά χρησιμοποίησε τον όρο αυτό σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Έκτοτε η βιοηθική καθιερώθηκε στους επιστημονικούς κύκλους ως η επιστήμη, που ασχολείται με την ηθική διάσταση των ιατρικών και βιολογικών επιστημών, καθώς και των εφαρμογών τους. Είναι, πιο εξειδικευμένα, ο κλάδος που εξετάζει τα ηθικά προβλήματα που ανακύπτουν από τις νέες ανακαλύψεις και τις τεχνικές παρεμβάσεις σε όλη την φύση και ιδιαίτερα στον άνθρωπο, όπως οι μεταμοσχεύσεις οργάνων, η ευθανασία, η τεχνητή γονιμοποίηση, η γονιδιακή παρέμβαση και θεραπεία, η κλωνοποίηση, η χαρτογράφηση του ανθρώπινου γονιδιώματος κ.ά.⁴

Περιεχόμενο της βιοηθικής

Ακριβέστερα, σύμφωνα με την άποψη όσων ασχολούνται με την επιστημολογία της βιοηθικής, τα προ-

βλήματα αυτά τα εξετάζει η βιο-ιατρική ηθική. Οι ίδιοι προσδίδουν στη βιοηθική ένα περισσότερο ευρύ περιεχόμενο. Θεωρούν ότι δεν περιορίζει την έρευνά της μόνον στα προβλήματα που αναφύονται από την εφαρμογή της βιο-ιατρικής τεχνολογίας, αλλά επεκτείνεται σε όλον τον έμβιο κόσμο και εξετάζει τις σχέσεις του ανθρώπου με αυτόν. Οι ορίζοντες ενασχόλησης της νέας αυτής επιστήμης εκτείνονται από τον αρχαίο κλασικό προβληματισμό για την ηθική της ιατρικής ως τις εφαρμογές της σύγχρονης βιο-ιατρικής τεχνολογίας, χωρίς να αφήσει απ' έξω τα κλασικά και νεότερα ηθικά διλήμματα που ανακύπτουν από τα οικολογικά προβλήματα.⁵ Ωστόσο η εντύπωση που επικράτησε είναι ότι η βιοηθική αποτελεί προέκταση της ιατρικής ηθικής, η οποία ασχολείται περισσότερο με τις νεότερες εξελίξεις στην ιατρική έρευνα, τεχνολογία και εφαρμογές. Αποτέλεσμα όλων αυτών των εξελίξεων ήταν η δημόσια προβολή της βιοηθικής σε μεγάλο βαθμό. Η προβολή αυτή της έδωσε την δυνατότητα να εισχωρήσει στους ιατρικούς κύκλους τόσο, ώστε να γίνεται λόγος για θεμελιώδεις αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο θα διαμορφώνονταν στο εξής οι ιατρικές αποφάσεις.⁶

Η σημαντική θέση της βιοηθικής στην δημοσιογραφική επικαιρότητα και στους κύκλους των επιστημόνων, δημιούργησε την πεποίθηση ότι δεν επρόκειτο απλώς για την εμφάνιση ενός νέου φιλοσοφικο-επιστημονικού κλάδου, αλλά ενός ολόκληρου κινήματος. Φυσικό επακόλουθο ήταν να δημιουργηθεί ευρύτατος δημόσιος διάλογος σχετικά με τα θέματα που έθετε η βιοηθική. Τα ερωτήματα που προέκυπταν ήταν πολλά. Και οι πολίτες, ιδιαίτερα των προηγμένων τεχνολογικά κρατών απαιτούσαν απαντήσεις και μέριμνα από τους αρμόδιους φορείς. Για να ανταποκριθεί στις περιστάσεις το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών, προχώρησε στην ίδρυση της εθνικής επιτροπής για την προστασία των ανθρώπινων προσώπων από την έρευνα στα πεδία της βιο-ιατρικής και της ανθρώπινης συμπεριφοράς, με σκοπό να προτείνει κατευθυντήριες γραμμές στους ερευνητές, ώστε να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο ηθικών κανόνων έρευνας.⁷ Ανάλογες επιτροπές ιδρύθηκαν κατόπιν και σε άλλες χώρες του λεγόμενου «Πρώτου κόσμου», όπως στην Αγγλία, την Αυστραλία, την Γαλλία, τον Καναδά, τη Γερμανία κ.ά. Σήμερα τα ζητήματα που εξετάζει η βιοηθική απασχολούν τις περισσότερες χώρες του κόσμου, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιτροπές βιοηθικής και σε χώρες που είναι απλά αποδέκτες των προϊόντων της σύγχρονης βιοτεχνολογίας.

Σπουδές Βιοηθικής

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η κίνηση που εκδηλώθηκε για εξειδικευμένες σπουδές στην επιστήμη της βιοηθικής. Στις Η.Π.Α. ιδρύθηκαν τα πρώτα ινστιτούτα με σκοπό την προαγωγή της βιοηθικής έρευνας. Αξιωματικότερα είναι το «THE HASTINGS CENTER», το οποίο ιδρύθηκε από τους Daniel Callahan και Will Gaylin στη Νέα Υόρκη το 1969 και το «KENNEDY INSTITUTE OF BIOETHICS» με ιδρυτή τον Andre Hellegers στη Georgetown την ίδια χρονιά. Θα ήταν ίσως χρήσιμο να συμπληρώσουμε, ότι οι επιστήμονες και ειδικοί που ασχολήθηκαν με τα θέματα της βιοηθικής προέρχονται κυρίως από τους κλάδους των ανθρωπιστικών επιστημών (φιλοσοφία, κοινωνιολογία, θεολογία, νομική κ.ά.) και δευτερευόντως από το πεδίο της βιο-ιατρικής έρευνας (ιατρική, βιολογία κ.ά.). Η συνεργασία ωστόσο διαφορετικών επιστημονικών κλάδων για τον ίδιο σκοπό, προσέδωσε στη βιοηθική τον ιδιαίτερο διεπιστημονικό χαρακτήρα της. Για τον λόγο αυτό, από πολλούς οι οποίοι εξειδικεύονται στο πεδίο της βιοηθικής, προτιμάται ο όρος «διεπιστημονικός» από τον όρο «επιστημονικός» προκειμένου να εκφράσουν πληρέστερα το χαρακτήρα και το περιεχόμενο του νέου πεδίου.

Βιβλιογραφία

1. Wolpe P.R. *The triumph of autonomy in American bioethics: a sociological bioethics and society*. Sociological Investigations of the Enterprise of Bioethics. Prentice Hall December 1997
2. Callahan D. "Bioethics". *Encyclopedia of Bioethics*, NY 1995, 1:248-249
3. Jonsen AR. "The Birth of Bioethics" *Special Supplement. Hastings Center Report* 1993, 23
4. Για περισσότερα σχετικά με τις αρχές και τη μεθοδολογία της βιοηθικής βλ. Νικολάου Κόϊου, διδακτορική διατριβή, Ηθική θεώρηση των τεχνικών παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα, Αθήνα 2003:112 κ.ε.
5. "Bioethik umfasst... zum einen die Probleme der klassischen arztlichen Berufsethik und der moderner medizinischen Ethik, ebenso wie die Probleme der heutigen Humanökologie mit ihren vielfältigen psychologischen, psycho-sozialen und bio-sozialen Aspekten, und zum anderen die noch elementarer ansetzenden und darin gleichsam facherübergreifenden Fragestellungen heutiger Umweltethik.": *Einführung in das Project Bioethik, Lexikon der Bioethik*, Gutersloh 1998, 1:7
6. Για περισσότερα βλ. Stephen Toulmin, "How Medicine Saved the Life of Ethics". *Perspect Biol Med* 1982, 4:736-750
7. National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavior Research (1974-1978)

Corresponding author: N.G. Koios, Theologist, Msc PhD, Professor, Theology Department, Thessaloniki, Greece